

რუსუდან საღინაძე

თემისნიშნის მხნათა ერთი ჯგუფის
ნორმირებისათვის ქართულში

ქართული ენა მდიდარია აფიქსებით, რაც განაპირობებს ნაირგვარ სახელურ და ზმნურ ფორმათა წარმოების მრავალფეროვნებას. ზოგჯერ ერთი მორფემის ფარგლებში, ზოგჯერ კი მორფემათა შერწყმის შედეგად წერილისა და ზეპირ მეტყველებაში დაჩნდება ახალ-ახალი წარმოების მსგავსი ან განსხვავებული სემანტიკის ენობრივი ერთეულები.

თემის ნიშანი ქართული ენის მორფემათა შორის ზმნური ფორმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია. იგი განასხვავებს I სერიის რთულ თემის II სერიის მარტივი თემისაგან (ხატ-ავ-ს – ხატ-ა, აკეთ-ებ-ს – აკეთ-ა, ათბ-ობ-ს – გა-ათბ-ო...). თემის ნიშანი მიჩნეულია აწმყოს ფუძის მაწარმოებელ აფიქსადაც (არნ. ჩიქობავა, ბ. ჯორბენაძე, გ. გოგოლაშვილი...). ლექსიკური მნიშვნელობის განსხვავება თემის ნიშნებს არ ეკისრება (ბ. ჯორბენაძე, 1980, გვ. 159).

თემის ნიშნითაგან (-ი, -ავ, -ამ, -ებ, -ობ...) ქართულში საკმაოდ არის გავრცელებული -ავ. გამოიყოფა -ავ თემისნიშნის პირველადი (ბაძავს, ზიდავს, ლოცავს, ნახავს...) და სახელთაგან ნაწარმოები (ბეჭდავს, ზღუდავს, ნათლავს, სახავს, ხატავს...) ზმნები (ა. შანიძე, 1980, გვ. 394). პირველად ზმნათაგან -ავ თემის ნიშანი დაერთვის ზმნებს, რომელთა ფუძე ა განმოვანების მქონეა: მოვკალ – ვკლავ, მოვხან – ვხნავ... ამგვარ ზმნათა ბევრი ფუძე თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში შეკუმშულია მთელ პარადიგმაში: ვთხზავ – შევთხზე, ვხშავ – დავხშე... ძველ ქართულში ამ ზმნებში II სერიაში აღდგება ა განმოვანება: შევთხაზ, დავგაშ...

სახელთაგან ნაწარმოები (ნასახელარი) -ავ თემისნიშნის ზმნები ძირითადად გამოხატავს ინსტრუმენტატივს (ქურცილობას): ბაძავს, ზღუდავს... -ავ თემის ნიშანი ზოგჯერ კუმშავს ნასახელარ ზმნებსაც. მაგალითად: წამლავს, ფურცლავს... (ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, 1988, გვ. 24).

სალიტერატურო ენაში, დიალექტებსა და ცოცხალ მეტყველებაში დასტურდება -ავ თემისნიშნის ზმნათა სხვადასხვა ჯგუფი. მათ შორის ნორმირების თვალსაზრისით საინტერესოა -ავ + -ებ სტრუქტურის ზმნები.

იწვითად, მაგრამ მაინც, -ავ სემანტიკურად უპირისპირდება -ებ თემის ნიშანს: ფარავს – აფარებს, ფიცავს – აფიცებს, ხედავს – ახედავს... (ბ. ჯორბენაძე... 1988, გვ. 25). ასეთი დაპირისპირება ზოგჯერ არ იქმნება -ობ თემის ნიშნის ზმნებთან: გორაობს – გორავს, ცურაობს – ცურავს, ხტუნაობს – ხტუნავს (ხტის)...

-ებ თემისნიშნის ზმნაც ბევრია ქართულში. "შეიძლება ითქვას, რომ ეს ჯგუფი ყველაზე მეტია რაოდენობით" (ა. შანიძე, 1980, გვ. 397). ალბათ, შემთხვევითი არ უნდა იყოს ამ ზმირად ხმარებულ მორფემათა კავშირი და

ურთიერთმიმართება, მონაცვლეობა, რასაც მოწმობს თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტების მონაცემები: -ავ + -ებ სტრუქტურის ზმნათა პარალელურად ენაში დასტურდება ანალოგიური სემანტიკის 0 + -ებ სტრუქტურის ზმნები.

ნორმირების თვალსაზრისით აღნიშნული სტრუქტურის ზმნებთან ვითარება ერთგვაროვანი არ არის. გამოიყოფა სხვადასხვა შემთხვევა, კერძოდ, ზოგჯერ მართებულია -ავ + -ებ სტრუქტურის ზმნები, ზოგჯერ — 0 + -ებ სტრუქტურისა, ზოგჯერ ორივე მართებულია, დაშვებულია პარალელიზმი. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა მიხედვით იქმნება ასეთი სურათი:

1. ერთი სემანტიკის ფარგლებში:

მართებულია:

-ავ + -ებ

აბანავებს

0 + -ებ

აცეკვებს

უმართებულა:

0 + -ებ

აბანებს

-ავ + -ებ

აცეკვებს

2. განსხვავებული სემანტიკის ფარგლებში:

ორივე მართებულია:

-ავ + -ებ

ააქანავებს

აქანავებს

ახტუნავებს

0 + -ებ:

ააქანებს

აქანებს

ახტუნებს

-ავ + -ებ და 0 + -ებ სტრუქტურის ზოგიერთი ზმნის შესახებ სალექსიკონო მასალა არ არის ნათელი. მაგალითად, **აცურავენბს//აცურებს, აჭიდავენბს//აჭიდებს** ფორმათაგან ქველ-ში (ერთობელში) არის მხოლოდ **აცურებს** და **აჭიდავენბს**, არ არის **აცურავენბს, აჭიდავენბს**. ქველ-ის ახალ გამოცემაში (2008წ.) არის **აცურავენბს** და **აცურებს** ზმნები, თანაც სემანტიკურად გამიჯნული: **აცურავენბს** (აცურავა, უცურავენბია) გრძმ. ურვით ატარებს. //ასრიალებს... (ქველ, 2008, გვ. 866); **აცურებს** (აცურა, უცურებია) გრძმ. 1. ურვით მიაქვს, მიჰყავს. რიონზე... ტივებს აცურებდა (რ. გვეტ.)... 2. სრიალით ატარებს, ასრიალებს... (იქვე).

რაც შეეხება **აჭიდავენბს//აჭიდებს** ფორმებს, ისინი ქველ-ის მიხედვით ერთი სემანტიკის ზმნებია: **აჭიდავენბს** (აჭიდავა, უჭიდავენბია) გრძმ. კილაობას დააწყებინებს, ერთმანეთთან საჭიდაოდ მიუშვებს... (ქველ, 2008, 896); **აჭიდებს** (დააჭიდა, დაუჭიდებია და შეაჭიდა, შეუჭიდებია) გრძმ. საშუალებას აძლევს შეებას, შეებრძოლოს, — იგეგმა, რაც აჭიდავენბს. განზე ყოჩებს აჭიდებენ, წითურსა და შავს (გ. რობაქ.) (იქვე).

ზოგ შემთხვევაში (ეგლისხმობთ პარალელურ მართებულ ფორმებს) ენაში არჩევანი გაკეთებულია, მეტწილად გავრცელებულია 0 + -ებ სტრუქტურის ზმნები. მაგალითად, **ამონავენბს//ამონებს** ფორმათაგან თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა მიხედვით უპირატესობა ენიჭება **ამონებს** ზმნას (ვ. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი, 1998, გვ. 45); სხვა შემთხვევაში, პრიქით, მისაღებად მიჩნეულია -ავ + -ებ სტრუქტურის ზმნები. მაგალითად: **ამახხარავენბს** (// **ამახხარებს**) ფორმათაგან უპირატესია **ამახხარავენბს** (ვ. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი, 1998, გვ. 39).

აღნიშნულ მართებულ და უმართებულ ფორმათა ნორმირების ასპექტით განხილვა გვიჩვენებს, რომ ერთგვაროვანი არ არის ერთი სტრუქტურის შქონე ზმნათა სალიტერატურო ენაში დამკვიდრების საფუძველი.

-ავ თემის ნიშნის ცვლილებას ზოგჯერ მორფოლოგიური საფუძველი აქვს: -ავ გადაწყვება სათანადო მოქმედებითი გვარის ზმნას: **ციკვავს > აციკვავებს // აციკვებს, ცურავს > აცურავებს...**

სალიტერატურო ქართულში სემანტიკურად კარგად არის გამოიწველი აქტივის -ავ + -ებ სტრუქტურის **აგორავებს** და **0 + -ებ სტრუქტურის აგორებს** ზმნური ფორმები: 1. **აგორავებს** გრძმ. გორებით ადგილს უცვლის, აკორთილებს (ქეგლ, I, 1990, გვ. 27); 2. **აგორებს** (იხ. გააგორებს, დააგორებს) გრძმ. 1. გორებით (გორვით) გაატარებს. კამათლები გააგორა. 2. გადატ. (საუბ.) ძირს დასცემს (ქეგლ, I, 1990, გვ. 141). ამ ზმნათაგან განსხვავებით გამოიწველი არ არის იმავე სტრუქტურის **იგორავებს — იგორებს** ფორმები. ვ. თოფურისა და ივ. გიგინეიშვილის "ქართული ენის ორთოგრაფიულ ლექსიკონში" **იგორებს** საერთოდ არ არის მითითებული, ხოლო ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში აღნიშნულია: 1. **იგორავებს** — გრძმ. 1. ერთ ადგილზე იტრიალებს (მწოლიარე). 2. ივივია, რაც **იგორებს** (ქეგლ, I, 1990, გვ. 532).

რამდენიმე ზმნაში, როგორც არის: ა-გუნდავ-ებ-ს, ა-კობტავ-ებ-ს, ააყირავებს, ააშკარავებს, აღრმავებს, აბურთავებს, აგუნდავებს, ადამბლავებს, აზღვავებს, ათევზავებს, აკოკოლავებს, აკობტავებს, ამოიილიავებს (არა: ამოილიავებს), ამოისუფთავებს, ანისიავებს, აპატარავებს, ასუფთავებს, ასხვავებს, აგირავებს, აქირავებს, აწუმპავებს, აქალარავებს, აქორავებს, ახურდავებს... -ვ გაჩენილად ივარაუდება ხმოვნებს შორის: **გუნდა > * ა-გუნდა-ებ-ს > ა-გუნდა-ვ-ებ-ს...** (ა. შანიძე). ენაში არ არის აბურთებს, აგუნდებს, ათევზებს, აკობტებს, აქორებს და მსგავსი უვინო ვარიანტები.

-ავ თემის ნიშანი ზოგჯერ ახალ ზმნურ ფუძესაც წარმოებს: **ა-ცურავ-ებ-ს — ცურავ-** ახალი ფუძეა, რომელიც წარმოდგენილია ყველა მწკრივში: ცურავს — აცურავებს, გაცურა — აცურავა... ამ რიგისაა: ა-გორავ-ებ-ს, ა-ქიდავ-ებ-ს, ა-ბანავ-ებ-ს... ზოგჯერ -ავ ახალი წარმოების ზმნებში შეკუმშულადა წარმოდგენილი (-ვ): ა-ღელავ-ებ-ს (შდრ.: ღელავ-ს), ა-ელავ-ებ-ს (შდრ.: ელავ-ს)...

რაც შეეხება ზეპირ მეტყველებაში დამოწმებულ **გორავ-ი, ქანავ-ი, ბანავ-ი, ხტუნავ-ი...** ტიპის ფორმებს, აქ -ავ ფუძის კუთვნილებად არის მიჩნეული. "ამ რიგის მასდარები მოუღის -ობ თემისნიშნის ზმნათა ერთ ნაწილს: გორავ(ვ)-ობ-ს, ქანავ(ვ)-ობ-ს, ბანავ(ვ)-ობ-ს (შდრ.: ა-გორავ-ებ-ს, ა-ქანავ-ებ-ს, ა-ბანავ-ებ-ს..." (ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, 1988, გვ. 25).

ქართულ ენაში -ავ + -ებ // 0 + -ებ სტრუქტურის ზმნათა პარალელური არსებობა შეიძლება ზოგჯერ სალიტერატურო ენის ნორმათა დარღვევის საფუძველიც იყოს. ამდენად, მათ შორის სემანტიკური სხვაობის დაზუსტება, დიფერენციაცია მნიშვნელოვანია სტანდარტული ენის დაცვისა და სრულყოფისათვის.

ვ. თოფურია, ი. გვიგინიშვილი, 1998 — ვ. თოფურია, ი. გვიგინიშვილი, ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1998.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1990 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1990.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 2008 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, თბ., 2008.

ა. შანიძე, 1980 — ა. შანიძე, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1980.

ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, 1988 — ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988.

ბ. ჯორბენაძე, 1980 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული ზმნის ფორმობრივი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბ., 1980.

RUSUDAN SAGHINADZE

STANDARDIZING A GROUP OF VERBS WITH STEM MARKERS IN GEORGIAN LANGUAGE

Verb stem marker is one of the main elements of the morphemes of the Georgian language. **-av** morpheme is common among other markers (**-i, -av, -am, eb, -ob...**) in Georgian.

There are different groups of verbs with **-av** stem marker in literary language, dialects and speech. Among them, from the standardizing point of view, verbs with **-av + -eb** structure is interesting.

Seldom, but still **-av** semantically contradicts **-eb** stem marker. There are a lot of verbs with **-eb** marker in Georgian language. The connection and interaction of the frequently used morphemes is not accidental that is evident in modern Georgian literary language and dialects: with the **-av + -eb** verb structure simultaneously exists **0+ -eb** verb structure with the same semantic meaning.

According to standardization, the situation is not same with the mentioned verb structure. There are different cases, sometimes the **-av + -eb** verb structure and sometimes **0+ -eb** verb structure is correct, but sometimes both forms can be used.

The parallel usage of **-av + -eb/0+ -eb** structure can be the violation of the literary language norms in Georgian language. Thus, determining the semantic difference between them is important in order to defend and improve the standard of the language.